

ליום העצמאות: סמיכת גאולה לתפילה

נאמר בתלמוד הירושלמי במסכת ברכות: אמר רבי זעירא בשם רבי אבא בר ירמיה: שלש תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיתה, תכף לנטילת ידיים ברכה, תכף לגאולה תפילה. הירושלמי מרחיב בהסבר החובה לסמוך גאולה לתפילה, מקורותיה וערכה.

ראשית הוא מציע דרשה כמקור: "יהיו לרצון אמרי פי", מה כתוב אחריו? "יענך ה' ביום צרה". שנית, הוא מציע הבטחה: אמר רבי יוסי בירבי בון, כל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה אין השטן מקטרג באותו היום. אמר רבי זעירא, אני תכפתי (= סמכתי) גאולה לתפילה, ונתפסתי באנגריא, להוביל הדסים לפלטיין (ארמון המלך)! אמרו לו: רבי, גדולה היא! יש בני אדם שמשלמים כסף כדי לראות את הפלטיין. ושלישית, הוא מציע משל, להסבר המשמעות של הסמיכות הזאת: אמר רבי אמי, כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה? לאוהבו של מלך שבא והרתיק (=והתדפק) על פתחו של מלך, יצא (המלך) לידע מה הוא מבקש, ומצאו שהפליג (=הסתלק משם), עוד הוא (גם הוא, המלך) הפליג. (ירושלמי ברכות א, ב ע"ד).

פשוטו של הירושלמי, עוסק בחיוב ההלכתי שלא ליצור הפסק בין הסמיכה על הקרבן לשחיטתו, בין נטילת ידיים לנשיאת כפים, ובין סיום ברכת "גאל ישראל" שאחרי קריאת שמע של שחרית לתחילת תפילת העמידה. אולם המשך הדיון בירושלמי, אודות טעם הדין ושכרו, מורה שמעבר לפשט ההלכתי, קיים גם רעיון רוחני, החורג מעבר לחיוב המעשי לסמוך גאולה לתפילה. בשלשה מישורים מסביר הירושלמי את ערך סמיכת הגאולה לתפילה. בדרשה מתהלים, במאמר על הערך הסגולי של המעשה, ובמשל המסביר את ההגיון שבדרישה זו.

נפתח במשל:

על פי המשל, ברכת הגאולה, החותמת את קריאת שמע וברכותיה, היא בבחינת נקישה על שערי שמים, על פתחו של הבורא. הזכרת שבחי ה', ובשיאם וסיומם העלאת זכרון יציאת מצרים והודיה על הגאולה, הם בבחינת קריאה אל הקדוש-ברוך-הוא. ההתעוררות של האדם ושל הציבור להכיר במלכותו וגדולתו יתברך, מזמינה כביכול את הקב"ה להקשיב לדברינו. אסור לעצור בשלב זה, כי אחרי ההודאה והשבחים מתבקשת השאלה, ומה עכשיו, לאן ממשיכים? הפותח שער לדופקים, מצפה לפגוש שם את האדם והעם המבקשים להתקדם הלאה. אם לא תבוא תפילה אחרי הגאולה, כביכול מכריז האדם שאין לו צורך ביותר ממה שקיבל, ומסתלק. הקדוש ברוך הוא מצפה ליותר מכך. לא די לו בכך שנמלא פינו שירת תודה. ברור שזו החובה הראשונית והבסיסית, שלא להיות כפויי טובה, ולהודות על כל הטובה אשר גמלנו. אולם מעבר לכך קיימת גם הציפייה להמשך, להשלמת הגאולה על כל מרכיביה. לא די בהתרפקות על העבר, יש צורך גם בצפיית פני עתיד. "דיינו" הוא שיר נאה לליל הסדר, אך לא דרך חיים מומלצת לעם ישראל. אי אפשר באמת לעצור בשום שלב משלבי ה"דיינו" ולומר שאין צורך בשלבים הבאים. כלום אפשר לוותר על התורה? על הארץ? על בית הבחירה? לכן, צריך להמשיך ולהתפלל הלאה, לחיזוק בטחוני וכלכלי של המדינה, לתיקון המדינה והחברה, להתפשטות דעת ה' בכל הארץ, לקיבוץ כל הגלויות, לבנין בית הבחירה ולביאת המשיח במהרה בימינו.

נעבור לדרשה:

הדרשן קושר בין סיומו של מזמור י"ט, מזמור "השמים מספרים כבוד א-ל" המסתיים במלים "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך", לבין תחילתו של מזמור כ' "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם א-להי יעקב". הזיקה שהירושלמי מצביע עליה אינה רק בין הפסוק האחרון של מזמור י"ט לפסוק הראשון של מזמור כ', אלא בין שני המזמורים ככלל. המעיין במזמור י"ט רואה מייד שהמזמור מקביל לסדר ברכותיה של קריאת שמע. חלקו הראשון עוסק בשבח שמשבחים גרמי השמים את הקב"ה: "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחזה דעת ... מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו". החלק הזה מקביל לברכת יוצר אור. החלק השני של המזמור עוסק בשבח התורה והמצוות: "תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' ... פקודי ה' ... ומתוקים מדבש ונופת צופים". חלק זה מקביל לברכה השניה של קריאת שמע, ברכת אהבה, שהיא ברכה על התורה והמצוות. החלק האחרון של המזמור מקביל לברכת הגאולה: "גם מזדים חשוך עבדך ... ה' צורי וגואלי". המלים האחרונות של המזמור: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי" מזכירות את התפילה והגאולה זו בצד זו, ולכן נבחר פסוק זה להאמר בחתימת תפילת העמידה.

היות והפרק הבא פותח, אחרי הכותרת, במלים "יענך ה' ביום צרה", ראה בכך הדרשן בירושלמי רמז למענה שינתן למי שישכיל לסמוך גאולה לתפילה.

בדרשה הזאת מתברר, שהמונח גאולה אינו משמש לציון סוף הדרך. שהרי מייד עם ההודאה על הגאולה פותחים ב"יענך ה' ביום צרה". כיצד יתכן שאחרי הגאולה באה צרה? התשובה הפשוטה היא שאכן כך הדבר. הן בגאולות שבעבר, והן בגאולות שתבואנה, כל עוד לא נגיע לאחרית הימים. בימים שאחרי יציאת מצרים מצאו ישראל עצמם חונים על הים ונרדפים על ידי פרעה וחילו. בימים שאחרי החציה הנסית של ים סוף, נתקלו ישראל בתלאות המדבר ובמלחמת עמלק. בימים של שיבת ציון בימי זרובבל, עזרא ונחמיה נתקלו השבים ביושבי הארץ שקמו עליהם להפריעם מבנין החומה וגאולת ירושלים. היום שבו חגגו את הקמת המדינה, באייר תש"ח, הוא גם יום נפילת גוש עציון והתעצמותה של מלחמת העצמאות. לפיכך, לעולם תיכף לגאולה נדרשת מייד תפילה לישועה מעת צרה הכרוכה בעקביה.

נסיים בהבטחה:

אמרו בשם קהלא קדישא שבירושלים: מי שסומך גאולה לתפילה מובטח לו שאינו ניזוק (ברכות ט ב). במבט ראשון, יש כאן הבטחה "מאגית" של שכר ועונש: סמוך גאולה לתפילה ותנצל מכל נזק. אולם הגמרא עצמה מערערת על התפיסה הפשטנית הזאת בהביאה את סיפורו של רבי זירא. רבי זירא מקשה: אני סמכתי גאולה לתפילה, ובכל זאת נלקחתי לאנגריא, לשרות הכפוי של השלטון הרומאי. רבי זירא היה מראשוני הציונים, הוא עלה לארץ תוך שהוא מתחמק מרבו, רב יהודה, שהיה מאבות ההתנגדות לעליה, בדרשו את הפסוק בירמיהו: "בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם" כצו מחייב. צו האוסר על העליה לארץ קודם לגאולה השלמה. רבי זירא לא קיבל את דעת רבו, עלה לארץ במסירות נפש, וכאן, נתקל באימי השלטון הרומאי. והוא מקשה: אני סמכתי גאולה לתפילה, מדוע נזוקתי? כרבים מן העולים לארץ, מבטא רבי זירא את האכזבה מכך שבארץ זבת חלב ודבש, לא תמיד מלקקים דבש. אומרים לו חבריו ותלמידיו הארצישראליים של רבי זירא, רבנו, אנו נסביר לך את טיבה של ההבטחה של הקהילה הקדושה שבירושלים: על אנגריא שכזאת אתה מתלונן? הלא יש אנשים שהיו משלמים במיטב כספם כדי לזכות בתפקיד הזה, להביא הדסים ולזון עיניהם בארמונו של המלך. ה"אנגריא" שהוטלה על רבי זירא היא אנגריא דה-לוקס: להביא הדסים לארמון המלכותי. ההדס והארמון, שני סמלים של מלכות ותפארת בעולם היווני, הרומאי, וגם העברי. במקבילה בתלמוד הבבלי אמרו לו: "במה ניזקת? שהבאת הדס לבית המלך? היה לך לשלם כסף כדי לראות פני המלך!" (ברכות ט ב). לסמוך גאולה לתפילה פירושו גם לסגל את המבט שיודע להכיר בטובה שיש בגאולה, גם זו החלקית, על פני מגרעותיה של הגלות, גם זו הנוחה והמשובחת כביכול.

סמיכת הגאולה לתפילה של רבי זירא, לא זו בלבד שלא הזיקה לו, אלא העלתה אותו למעלה גדולה, להיות בן פלטרין של מלך, היא ארץ ישראל. צריך לדעת להתבונן, להכיר ולהבין, שכל יגיעה ועמל שטורחים ואף סובלים בארץ ישראל, הם זכות ומעלה גדולה. צריך לסגל את המבט הירושלמי המקודש על המציאות הארצישראלית. כמה היו הסבים והסבתות שלי, שכולם נספו על אדמת אירופה, מוכנים לשלם כדי לזכות להתלונן כמוני נכדם כאן בארץ ישראל ובמדינת ישראל; על הצבא ועל המילואים, על מס הכנסה ועל הביורוקרטיה, על העובדים הזרים ועל האויבים הערבים, על הפערים החברתיים ועל קשרי ההון והשלטון, אפילו על אימוץ סממני התרבות הרדודה של העולם, ועל הגילויים האוטו-אנטישמיים. כל אלו הם "אנגריא דה לוקס", הדסים בארמון, ביחס למה שסבלו היהודים שם, ובכל ארצות פזוריהם לדורותיהם. אילו היו זוכים לכך, לא היה פיהם פוסק מלומר שירה והלל. הסבים והסבתות שלי כולם היו ציונים, מצפי גאולה וקווי ישועה, אבל הם לא זכו למה שזכה רבי זירא, ולמה שזכו הורי, לסמוך גאולה לתפילה, ולעלות לארץ כדי לגלות שהגאולה עדיין רחוקה משלמות, וצריך להמשיך והתפלל להתפתחותה והשלמתה.

מצות יום העצמאות: להודות על הגאולה, ולסמוך לה מייד תפילה, לגאולה השלמה במהרה בימינו.